

РОСІЙСЬКА ПРИСУТНІСТЬ В МЕДІА-ПРОСТОРІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Постановка проблеми. До початку російської агресії на Сході нашої країни та в Криму Україна була чи не єдиною на пострадянському просторі, яка спромоглася уникнути запеклого громадянського протистояння в процесі державотворення. За свідченням експертів, нинішні події, нав'язані ззовні, створили ситуацію, коли вперше після завершення Другої світової війни Україна була вимушена боронити своє суверенне існування, що потребувало мобілізації зусиль не лише політичної влади, але й усіх суспільних інститутів, всього загалу. Ситуація була суттєво ускладнена й тим, що РФ у боротьбі проти України застосувала новий вид агресії – «гібридну війну», в якій, окрім комплексного застосування класичних прийомів ведення збройних дій, особлива увага надавалася «інформаційній війні», яка набула щодо України тотального характеру. Повною мірою це знайшло вияв в інформаційно-пропагандистській політиці РФ, яка за останні роки, вдаючись до радянських та геббельсівських атаків, перетворила канали інформації на потужний засіб відвертої пропаганди, маніпулювання суспільною думкою. В цьому разі йшлося про намагання країни-агресора публічно залишитися

сторonoю, непричетною до військово-політичного конфлікту, локалізованого на материковій Україні до частини Донбасу, нав'язати свою волю українському народу (крім латентного збройного втручання) з допомогою інших засобів, у тому числі за рахунок підміни реальних уявлень про характер подій і явищ інформаційними фантомами – відповідним підбором і формою подачі інформації, «густо замішаній» на пропаганді. Її мета полягала в формуванні «потрібної» громадської думки, що мало слугувати консолідації навколо Кремля російського суспільства (створення «образу ворога», «зовнішньої загрози» тощо), натомість, розкладу й деморалізації супротивника – українських громадян. При цьому останні мали стати не лише об'єктом російського інформаційно-пропагандистського впливу, спрямованого на зміну їхніх ціннісно-ментальних установок, звичної ідентичності (перетворення українців на «малоросів», «руських»), але й учасником антиукраїнської деструкції [1, с. 4–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, котрі займалися вивченням інформаційних воєн, – Д. Волкогонов, С. Гриняєв, О. Колиновський, А. Крутських,

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

М. Павлютенкова, В. Петров, І. Рабінювич, А. Федоров, Д. Фельдман, І. Шаравов та інші. Однак вони досліджували лише окремі аспекти інформаційних війн. Питання інформаційної агресії в цілому та інформаційної присутності Російської Федерації в медіа-просторі Донецької та Луганської областей почало цікавити науковців фактично лише після початку бойових дій. У цьому контексті відзначимо, зокрема, праці В. Лизанчука [2], Я. Малик [3] та особливо ґрунтовну аналітичну розробку колективу авторів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України [1], яка на сьогодні є основним джерелом інформації за темою статті.

Мета статті полягає у розгляді сучасного стану інформаційної присутності РФ в окупованих районах Донецької та Луганської областей, встановлення причин та умов, що сприяли швидкій інформаційній експансії у цьому регіоні.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямований інформаційний вплив на населення передбачає пануюче становище суб'єкта інформаційної війни в усіх сферах життєдіяльності іншої держави: економічній, політичній, психологічній, релігійній, науково-технічній, мистецькій, а також міжнаціональних і міжнародних зв'язків. Зростання ефективності заходів безпосереднього підриву, зокрема інформаційної війни, досягається шляхом встановлення контролю над інформаційним простором іноземної країни, точності та цілеспрямованості таких акцій із урахуванням необхідного обсягу та

рівня достовірної інформації, що доводиться, ступенем диференціації населення за системами матеріальних і духовних цінностей, здатності адекватно сприймати відомості та реагувати на них, а також політичної, економічної, етнорелігійної та іншої ситуації в державі й регіоні. Нині є величезна кількість різноманітних технологій здійснення негативного впливу на духовно-ідеологічну сферу життєдіяльності суспільства. Їх можуть застосовувати спецслужби іноземних держав, терористичні організації, політизовані радикальні організації, кримінальні структури, транснаціональні корпорації та інші формальні й неформальні учасники сучасних міжнародно-правових відносин. Принаймні можливість такого використання видається досить реальною [3, с. 13]. На сьогодні понад 95 % інформації громадяни отримують через:

- мережу Інтернет;
- телебачення (радіо);
- друковані засоби масової інформації.

Як показує навіть побіжний аналіз, російські засоби масової інформації мали стійкі «плацдарми» на східних теренах ще задовго до початку анексії Криму та війни на Донбасі.

Зокрема, що стосується мережі Інтернет, як найбільш сучасного способу комунікації, то, за інформацією М. Кармазіної [1, с. 35–36], по-перше, частина сайтів, які функціонували у мережі як регіональний ресурс, сьогодні (в умовах війни) вже припинили своє існування (деактивовані) і їхній контент недоступний для аналізу

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

(наприклад: «Информационно-аналитический портал «Юго-Восток»); по-друге, те, що інші сайти хоча і доступні для зацікавлених, однак ще наприкінці 2014 року заявили про «тимчасове призупинення» своєї роботи (як, наприклад, «УРА-Информ. Донбасс»); зрештою, третій момент: деякі з-поміж сайтів змінили не лише ціннісні орієнтири й політичну спрямованість (причому, як ресурс «КИД. Юго-восточная лига», що нині є одним із репрезентантів позиції сепаратистів), але й назву та власників: спроби увійти на сайт міського голови Донецька О. Лук'янченка з листопада 2014 року закінчувалися потраплянням на ресурс новоспеченої «Администрации города Донецка», на якому розміщувалася інформація щодо діяльності І. Мартинова – «мера Донецька» в «саморобній» «ДНР». На початок 2015 року в інформаційному просторі Донбасу (за даними ресурсу «Мета. Українська пошукова система») функціонувало 4 799 сайтів, з яких 3 626 – на Донеччині, 1 173 – на Луганщині. Утім ці цифри не є абсолютно точними тому, що назви деяких сайтів могли бути занесені пошуковою системою одночасно до двох–трьох рубрик. Однак ці кількісні показники все ж варті уваги, оскільки дають можливість говорити найперше про очевидний дисбаланс у розвитку мережевих ресурсів Донбасу: Донеччина була представлена 3 626 сайтами, а Луганщина – більш ніж утричі меншою їхньою кількістю – 1 173 [1, с. 36–40]. На сьогоднішній час створено низку нових інформаційних порталів т. зв. «Новороссии», які не відрізняються

ані способом подачі новин, ані редакційною політикою, і мають на меті суто пропагандистську діяльність.

Що стосується друкованих ЗМІ, то у регіоні, як і по всій Україні, розповсюджувалася низка російських газет («Аргументы и факты в Украине», «Московский комсомолец», «Комсомольская правда в Украине», «Сельская жизнь в Украине», «Совершенно секретно – Украина»). Показово, що якщо «Московский комсомолец» у передплаті на 2014 рік пропонувався друком раз на тиждень і його видавець не надавав перевагу якомусь регіону України, то «Комсомольская правда в Украине», як свідчить каталог періодичних видань, мала київський і західноукраїнський випуски і при цьому виходила друком, відповідно, по 6 разів на тиждень. Тобто Донбас і, зокрема, Донецьк не належали з погляду видавця до регіону, який би вимагав уваги. Але, якщо порівняти пропозицію «Комсомольская правда в Украине» в каталозі з тією, яка розміщена на сайті Mediagroup щодо «Комсомольской правды», то інформація набуває іншого вигляду: газета мала кілька версій, одна з яких була розрахована і на мешканців Донецька й Луганська, а інші («Комсомольская правда Крым», «Комсомольская правда Харьков», «Комсомольская правда Запорожье», «Комсомольская правда Киев», «Комсомольская правда Львов», «Комсомольская правда Одесса») – на кілька інших регіонів. Тож ступінь присутності Росії варіювалася з регіону в регіон. Якщо контент вказаних газет був розрахований найперше на міських мешканців,

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

то «Сельская жизнь в Украине» – переважно на сільського мешканця. Таким чином, Mediagroup забезпечувала на території України певні російські інформаційні інтереси (що дає підстави розглядати Mediagroup як агента російського впливу). Аналіз ідейного спектра низки газет свідчить, що вони були інструментами руйнування демократичних цінностей, переорієнтовували мешканців Донеччини на цінності «советського» минулого, у негативному світлі подавали життя в Україні, Європі чи Америці. Зокрема, з 30 березня 2011 року в Маріуполі почала виходити газета «Хочу в СССР!» (засновник А. Ханча; головний редактор О. Долгова). Заголовки першого – стартового – номера газети по-своєму проливали світло на налаштованість редакції. Акцентовані проблеми, які стосувалися внутрішнього життя України, закріплювалися в таких заголовках: «Однажды, двадцать лет спустя...», «Не верьте! У нас была великая страна», «Половина украинцев сожалеют о распаде СССР», «Украина может разместить 50 миллионов японцев», «Сколько будет стоить самая дешевая водка?», «С 1 апреля новые тарифы – без шуток», «Украина станет свалкой?», «Эхо Фукусимы. А если рухнет ДнепроГЭС?», «Шинель Азарова, травля Литвина, околесица Кучмы, поезд Тимошенко» [1, с. 40–43].

Одним із найвагоміших джерел інформації на Донеччині (як свідчить всеукраїнське опитування громадської думки, проведене Київським міжнародним інститутом соціології 9–19 жовтня 2014 року) було телебачення.

На запитання «З яких джерел Ви дізнаєтеся новини про ситуацію в Україні? Вкажіть, будь ласка, три основні джерела». 83,5 % опитаних зазначили, що для них основним джерелом новин є українське телебачення, 31 % – інтернет-сайти, 29 % – знайомі та родичі, 21 % – російське телебачення, 29 % – українські газети та журнали, 16 % – українське радіо, 11 % – соціальні мережі, блоги, 2 % – російські газети та журнали, 1 % – російське радіо. Таким чином, Донбас був тим регіоном України, де рівень довіри до російського ТБ був найвищим. Можливо, саме тому маріонеточні режими не тільки активно сприяли створенню кишенькових телекомпаній (Оплот ТВ, Новороссиа ТВ і т. д.), а й розширювали присутність російських каналів у кабельних мережах та ефірному ТБ.

12 лютого 2015 року Верховна Рада України ухвалила постанову «Про тимчасове призупинення акредитації журналістів та представників деяких засобів масової інформації Російської Федерації при органах державної влади України», згідно з якою передбачалося тимчасове (до ухвалення рішення про завершення антитерористичної операції) припинення акредитації журналістів і представників (продюсерів, операторів, технічних працівників) низки ЗМІ РФ при органах державної влади України. Згодом СБУ складала список із понад 100 російських ЗМІ (ТБ, інформаційні агенції, газети, інтернет-ресурси), акредитація яких тимчасово припинена. Наслідком діяльності, по суті, антиукраїнського

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

інформаційного ресурсу в Україні, який часто діяв поза морально-етичними нормами журналістики як агресивний дезінтеграційний комунікативний чинник, стало те, що методом «абсурдизації реальності» (через надання неповної, недостовірної, фрагментарної та іншими способами викривленої інформації) висміювалися досягнення/ можливості України як держави; нівелювалася довіра до політичних, соціальних інститутів Української держави; відбувалася дифамація і, відповідно, ізоляція певних прошарків українського суспільства; насаджувався страх, невпевненість від зіткнення свідомості із українською дійсністю, підживлення ненависті, ксенофобії були лейтмотивом антиукраїнських суб'єктів інформаційного поля, що призводило до формування в індивіда стійких негативних установок, викривлення сприйняття реальності і, як наслідок, до зростання рівня конфліктогенності соціуму; прогресивний розвиток у створюваному віртуальному (словесно-емоційному) просторі пов'язувався із «слов'янами», чи «православними», чи «руським миром» на чолі з Росією. Натомість Захід, демократія зображувалися як деструктивна сила. Тобто спостерігалось штучне розмежування цінностей Заходу і Сходу (насамперед Росії), «привласнення» досягнень, перемог людства (зокрема, над фашизмом) на користь Росії; відбувалося маніпулювання політико-ідейною ідентифікацією мешканців регіону; маніпулювання інформацією, «банальна риторика», а також «мова ненависті» призводили

до нездатності спільноти (зокрема, локальної, у Донбасі) протистояти зовнішнім викликам; маніпулювання інформацією призводило/призводить до руйнування практик міждержавного, міжцивілізаційного діалогу, міжкультурних комунікацій. Потрапляння індивіда у тенета віртуальних благ («слов'янської єдності», «руського мира», «православного братства» та ін.) було однією з причин, які уможливили знищення «імунітету соціуму» і постання «самоубивних» «ДНР» і «ЛНР» та обернулися фактичним самознищенням регіону [1, с. 35–60].

Мета інформаційної війни – порушити обмін інформацією в таборі конкурента. Неважко зрозуміти, що цей вид зброї, як правило, взагалі не спрямований на завдання втрат у живій силі. У цьому сенсі крива технології вивела, нарешті, до безкровної і водночас винятково ефективної зброї. Вона знищує не населення, а державний механізм. Інформаційно-комп'ютерна революція відкриває широкі можливості для впливу на народи та владу, маніпулювання свідомістю та поведінкою людей навіть на віддалених просторах. Беручи до уваги процес глобалізації комунікаційних мереж, що відбувається у світі, можна припустити, що саме інформаційним видам агресії буде наданий пріоритет у майбутньому [2, с. 16].

Висновки. Антиукраїнська інформаційна війна сформувала в публічному просторі країни та за її межами репресивний дискурс, що спрямований на дискредитацію України на міжнародній арені, насаджування

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

негативних стереотипів у сприйнятті українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей, несумісних із демократичними цінностями. Пропагандистські провокації антиукраїнського змісту зумовили, з одного боку, істотне зниження довіри українських громадян до ЗМІ як джерела достовірної, повної, неупередженої інформації, з іншого – спричинили формування альтернативних інформаційних каналів суспільної взаємодії на засадах патріотизму та консолідації української нації. Лідером довіри серед агентів протидії антиукраїнській інформаційній війні став волонтерський рух, що утворив ефективну мережу соціальної взаємодії на основі благодійництва. Аналіз ролі української та міжнародної громадськості у спротиві антиукраїнським інформаційним війнам дав підстави визначити, що їх ключовими меседжами у протидії українофобській пропаганді були: історичний (деміфологізація радянських штампів, що перекочували у сучасну політичну риторіку), культурний (єдність українського інтелектуального, мистецького нарративу, наголос на еклектичній природі української культури), політичний (демонстрація штучності розподілу

країни та населення за регіональним принципом), економічний (спротив політиці ізоляціонізму щодо економічно депресивних регіонів країни). Істотним фактором у проведенні проти України «гібридної війни» є РПЦ та її новітня доктрина «русский мир», яка набула ознак геополітичної доктрини. Її дії, спрямовані на руйнування української етнічної і громадянської ідентичності, латентну підтримку проросійського політичного сепаратистського руху, складають істотну небезпеку для існування суверенної України, що потребує відповідної системної протидії, мобілізації зусиль не лише від держави, але і всього українського суспільства. У контрпропагандистській роботі в інформаційному контексті вагомим чинником має стати активна взаємодія держави та громадського сектору, що забезпечить збалансовану систему стримувань та противаг у системі інформаційної безпеки держави, сприятиме збільшенню рівня лояльності у соціумі, забезпечуючи державно-громадське партнерство, демістифікацію української історії, творення єдиного культурного простору для українців, утвердження позитивного іміджу України у світі.

Список використаних джерел

1. Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою : аналітична доповідь. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 196 с.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

2. Лизанчук В. В. Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України / В. В. Лизанчук // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Т. 56. – С. 13–22.

3. Малик Я. Інформаційна війна і Україна / Я. Малик // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2015. – Вип. 15. – С. 11–18.

Рецензенти:
доктор юридичних наук
І. Гриненко,
доктор економічних наук, професор
М. Чеховська

Аннотація. Стаття посвячена розгляді окремих аспектів російського присутства в медіа-пространстві тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, зокрема, в мережі Інтернет, телебаченні, радіо та друкованих засобах масової інформації.

Ключевые слова: медіа-пространство, телебачення, сайт, вплив, інформаційна агресія.

Abstract. The article focuses on the consideration of certain aspects of the Russian presence in the media space of the temporarily occupied territories of the Donetsk and Luhansk regions, in particular, on the Internet, television, radio and print media.

Key words: media space, television, website, influence, informational aggregation.